

Література:

1. Особливості розслідування незаконного переправлення осіб через державний кордон України: науково-методичні рекомендації / К.Л. Бугайчук, В.В. Корнієнко, А.М. Шульга. Харків: ХНУВС, 2016. 103 с.

2. Хараберюш О.І. Нелегальна міграція: проблеми координації протидії: монографія / О. І. Хараберюш, І. Р. Шинкаренко, І. Ф. Хараберюш; під заг. наук. ред. проф. І. Р. Шинкаренка; Донец. юрид. ін-т Луган. держ. ун-ту внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка, Запоріж. юрид. ін-т Дніпропетр. держ. ун-ту внутр. справ. Донецьк: Ноулідж, Донец. від-ня, 2010. 335 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-357-9-36>

НЕОБХІДНІСТЬ ЗАКОНОДАВЧОЇ ДЕФІНІЦІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ПОНЯТТЯ «ПРИМУСОВІ ЗАХОДИ ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ»

Шморгун В. О.

*здобувач наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 – Право*

Міжнародний гуманітарний університет

Науковий керівник: Загороднюк С. О.

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права, процесу та криміналістики

Міжнародний гуманітарний університет

м. Одеса, Україна

Проблема злочинності неповнолітніх є доволі актуальною та постійно привертає до себе особливу увагу вчених і практиків.

Відповідно до ч. 2 ст. 65 КК України особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, має бути призначене покарання, необхідне й достатнє для її виправлення та попередження нових кримінальних правопорушень.

Проте Мінімальні стандартні правила ООН, які стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила») від 29 листопада 1985 року, орієнтують держави не допускати передчасного застосування до неповнолітніх кримінального покарання, особливо у виді позбавлення волі, та визначають, що доцільно надавати перевагу

опіці та нагляду, пробації, громадським роботам, фінансовим покаранням, компенсації та реституції, передачі на виховання тощо [4].

Частинами 1 та 2 ст. 97 КК України передбачено, що неповнолітнього, який вперше вчинив кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин, може бути звільнено від кримінальної відповідальності, якщо його виправлення можливе без застосування покарання. У цих випадках суд застосовує до неповнолітнього примусові заходи виховного характеру, передбачені ч. 2 ст. 105 цього Кодексу. Ці ж заходи суд застосовує і до особи, яка до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною цього Кодексу.

Крім того, ч.ч. 1, 2 ст. 105 КК України визначено, що неповнолітній, який вчинив кримінальний проступок або нетяжкий злочин, може бути звільнений судом від покарання, якщо буде визнано, що внаслідок щирого розкаяння та подальшої бездоганної поведінки він на момент постановлення вироку не потребує застосування покарання. У цьому разі суд застосовує до неповнолітнього примусові заходи виховного характеру.

Зі змісту вищевказаних норм КК України слідує, що примусові заходи виховного характеру не є покаранням. Вони є альтернативою кримінальному покаранню, що надає можливість неповнолітній особі, яка вчинила кримінальне правопорушення, виправитися без призначення їй покарання за вчинене.

У своїй основі вказані заходи є заходами виховання, переконання, соціальної підтримки та контролю. Разом з тим примусові заходи виховного характеру пов'язані є мірою державного примусу, оскільки вони пов'язані з певними обмеженнями для особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України, або вчинила кримінальне правопорушення та застосовуються незалежно від її бажання.

КК України містить визначення поняття «кримінальне правопорушення» (ст. 11 КК України), «покарання» та кожного з його видів (ст. ст. 51, 53–64 КК України).

В той же час КК України не містить визначення поняття «примусові заходи виховного характеру», а також що слід розуміти під кожним із видів передбачених ч. 2 ст. 105 КК України примусових заходів виховного характеру, що не дозволяє визначити місце вказаних заходів у системі кримінально-правового впливу.

Проблемні питання застосування до неповнолітніх примусових заходів виховного характеру досліджували Ю.В. Баулін, В.М. Бурдін, О.П. Горох, М. Кондра, В.О. Навроцький, Л.М. Павлюх,

Є.О. Письменський, Т.І. Пономарьова, О.О. Северин, А.О. Сілкова, Я.І. Соловій, М.І. Хавронюк, Я.М. Шевченко, О.О. Юхно, О.О. Ямкова, А.М. Яценко та інші.

О.О. Ямкова зазначає: «примусові заходи виховного характеру – це захід державного примусу, який застосовується судом у постанові, ухвалі або вироку до неповнолітньої особи за вчинення злочину невеликої або середньої тяжкості, на підставах та умовах, визначених у кримінальному законі, незалежно від бажання винного, й у разі його звільнення від кримінальної відповідальності та покарання» [8, с. 9].

Примусові заходи виховного характеру, на думку А.М. Яценка, належать до заходів кримінального характеру – засобів впливу, які передбачені законом про кримінальну відповідальність за вчинення злочинного чи зовні схожого на нього діяння або суспільно небезпечного діяння, передбаченого Особливою частиною КК України, пов'язані з обмеженнями чи позбавленнями найбільш значимих для людини прав і свобод або зі звільненням особи від кримінальної відповідальності та покарання чи навіть взагалі з її не притягненням до такої відповідальності і спрямовані на досягнення соціально корисних цілей) [9, с. 777].

Я.І. Соловій зазначав, що примусові заходи виховного характеру є засобами реалізації кримінальної відповідальності та юридичними державно-примусовими заходами [6, с. 39].

О.О. Юхно розглядав примусові заходи виховного характеру як примусові заходи кримінально-правового характеру, що застосовуються в межах кримінально-правових відносин стосовно осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння та досягли певного віку (або не досягли з 11 до 14 років) на момент вчинення кримінального правопорушення [7, с. 46].

Проте законодавче закріплення поняття «примусові заходи виховного характеру» має практичне значення та забезпечить розуміння кримінально-правової природи вказаних заходів особами, які їх застосовують.

Слід також зазначити, що відповідно до ст. 50, ч. 2 ст. 65 КК України покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами. Особі, яка вчинила кримінальне правопорушення, має бути призначене покарання, необхідне й достатнє для її виправлення та попередження нових кримінальних правопорушень.

Однак КК України не містить норм щодо загальних засад застосування примусових заходів виховного характеру, їх мети.

На думку Ямкової О.О.: «Метою примусових заходів виховного характеру, застосовуваних до неповнолітніх, є: припинення злочинної діяльності підлітків і залучення їх до позитивної соціальної діяльності, в тому числі і шляхом усунення причин і умов, що формують протиправні дії; виправлення неповнолітнього за допомогою примусових заходів виховного характеру, а також попередження вчинення нових злочинів з боку підлітка та інших осіб» [8, с. 8].

В той же час, як орієнтує Пленум Верховного Суду України у п. 1 своєї постанови «Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру» від 15.05.2006 № 2, метою застосування таких заходів має бути забезпечення інтересів неповнолітнього, які полягають в одержанні не тільки належного виховання, а й освіти, лікування, соціальної, психологічної допомоги, захисту від жорстокого поводження, насильства та експлуатації, а також у наявності можливості адаптуватися до реалій суспільного життя, підвищити загальноосвітній і культурний рівень, набути професії та працевлаштуватися.

В.О. Меркулова зазначає, що з точки зору запобігання злочинності (відповідно до ст. 1 КК України), першочерговими мають бути виправлення та спеціальне попередження, як завдання, що вирішуються правосуддям стосовно конкретної особи, з метою недопущення у подальшому вчинення нових злочинів [3, с. 107].

Таким чином, застосування примусових заходів виховного характеру характеризується цілою низкою проблемних і дискусійних аспектів. Вказаній ситуації у першу чергу сприяє відсутність законодавчої дефініції вказаного терміна у кримінальному законі, а також не зазначення у КК України мети застосування примусових заходів виховного характеру.

В той же час, як вказує З.А. Загиней: «Якщо не визначати понять у нормативно-правових актах, то це може призвести до неправильного з'ясування змісту кримінально-правової норми, волі законодавця, помилок і неоднозначностей у їх інтерпретації, неоднакового розуміння значення того чи іншого терміна різними особами» [1, с. 128].

Тому на сьогодні нагального вирішення потребують проблеми чіткості та узгодженості понятійного апарату, зокрема, у першу чергу вимагає закріплення у КК України поняття «примусові заходи виховного характеру» та мети застосування вказаних заходів.

Література:

1. Загиней З. А. Герменевтика кримінального закону України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2016. 636 с.

2. Кримінальний кодекс України : кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III // Відом. Верхов. Ради України. 2001. № 25. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 03.12.2023).

3. Меркулова В. О. Кримінальна відповідальність: окремі теоретичні та соціально-правові аспекти : монографія. Одеса : Одеський юридичний інститут Харківського національного університету внутрішніх справ, 2007. 225 с.

4. Мінімальні стандартні правила ООН, які стосуються судочинства неповнолітніх («Пекінські правила», 1995 року) : Збірник міжнародних документів та нормативно-правових актів України з питань соціально-правового захисту дітей, частина 1. Київ. : Логос, 2001. 595 с.

5. Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру : постанова Пленуму Верховного Суду України від 15.05.2006 № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-06> (дата звернення: 03.12.2023).

6. Соловій Я. І. Межі кримінальної відповідальності : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.08. Київ, 2004. 222 с.

7. Юхно О. О. Особливості матеріального та процесуального права при застосуванні примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх. Форум права. 2022. № 1. С. 38–49. URL: https://forumprava.pp.ua/files/038-049-2022-1-FP-Yukhno_6.pdf (дата звернення: 03.12.2023).

8. Ямкова О. О. *Примусові заходи виховного характеру: правова природа і види* : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2004. 20 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/50594985.pdf> (дата звернення: 03.12.2023).

9. Ященко А. М. Заходи кримінально-правового характеру: поняття, зміст і сутність. Форум права. 2013. № 3. С. 775–783. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/aea7bd5d-bde4-4456-aa15-dd413de3b5f2/content> (дата звернення: 03.12.2023).